

**ΠΕΙΡΑΓΜΕΝΑ
Θ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ**

ΤΟΜΟΣ Γ2

ΑΝΑΤΥΠΟ



ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ



ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2005

ΜΑΡΙΑ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΠΟ ΤΟ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΣΤΗΝ «ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ»:
Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟ *ΑΝΩΦΕΛΕΣ ΔΙΗΓΗΜΑ*
ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΗ ΓΙΑΤΡΟΜΑΝΩΛΑΚΗ

Το *Ανωφελές διήγημα*¹ αναφέρεται σε ένα πραγματικό περιστατικό που δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ιστορικό γεγονός, δηλαδή τη δολοφονία δύο καθηγητών του Πανεπιστημίου Κρήτης από ένα μεταπτυχιακό φοιτητή στη διάρκεια ενός σεμιναρίου στο Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας το Νοέμβριο του 1990.² Ο δράστης του πρωτοφανούς αυτού εγκλήματος δε συνελήφθη ποτέ. Το πτώμα του βρέθηκε οχτώ μήνες αργότερα σε μια ορεινή περιοχή της Δίκτης και ιατροδικαστικά στοιχεία έδειξαν ότι είχε αυτοκτονήσει λίγες μέρες μετά τη διάπραξη των φόνων.

Το μυθιστόρημα έχει τη μορφή αναφοράς ενός ανώνυμου «ταπεινού μέλους» της πανεπιστημιακής κοινότητας, όπως αυτοπαρουσιάζεται, προς τον «Κόριο Κοσμήτορα». Ο αφηγητής αισθάνεται υποχρεωμένος να αποκαταστήσει την τιμή της πανεπιστημιακής κοινότητας και να ερευνήσει τις πράξεις και τα κίνητρα ενός μέλους της κοινότητας που στράφηκε εναντίον των συναδέλφων του. Η αναφορά εκθέτει την ερευνητική πορεία του αφηγητή και τους τρόπους που χειρίστηκε το λόγο των άλλων για να διαμορφώσει το δικό του λόγο πάνω στο γεγονός.³

¹ Γιώργης Γιατρομανωλάκης, *Ανωφελές διήγημα: Μυθιστόρημα*, Κέδρος, Αθήνα 1993.

² Γιάννης Δάλλας, «Η μεταπολεμική πεζογραφία και η μικροϊστορία», στο *Επιστημονικό συμπόσιο: Ιστορική πραγματικότητα και Νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)*: 7 και 8 *Απριλίου 1995*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1997, σ. 96-97.

³ Σπύρος Τσακνιάς, «Γιώργης Γιατρομανωλάκης: *Ανωφελές διήγημα*», *Η Λέξη*, 116 (Ιουλ.-Αυγ. 1993), σ. 508.

Το κείμενο υιοθετεί το λόγο και τις μεθόδους που χρησιμοποιεί η ιστοριογραφία για να καταστήσει ένα συμβάν ιστορικό γεγονός.⁴ Υιοθετώντας όμως ένα συμβάν που η κλασική ιστοριογραφία θα προσπερνούσε, αναδεικνύει και αμφισβητεί τη λειτουργία του ιστοριογραφικού λόγου: δεν είναι ένα απλό και διάφανο μέσο που αναπαριστά την πραγματικότητα, αλλά διαμορφώνει τα γεγονότα που αφηγείται σύμφωνα με κάποια ιδεολογικά πλαίσια.

Ο αφηγητής φιλοδοξεί να ξεπεράσει την αποσπασματικότητα των κειμένων που αναφέρονται στο γεγονός και να φτάσει στην «απόλυτη συγγραφή», που θα το αναπαραστήσει και θα το ερμηνεύσει οριστικά. Αντιμετωπίζοντας το πλήθος των πληροφοριών και των κειμένων που αναφέρονται στο γεγονός (και κάποια από όσα περιλαμβάνονται στο μυθιστόρημα είναι πραγματικά) ο αφηγητής συνειδητοποιεί ότι η αρχική του πίστη στην ικανότητα του επιστημονικού λόγου να φτάσει στην απόλυτη αλήθεια διαψεύδεται. Γρήγορα αντιλαμβάνεται ότι ο λόγος δεν αναπαριστά το γεγονός αλλά το εντάσσει σε κάποια πλαίσια και το διαμορφώνει σύμφωνα με αυτά.

Αναζητώντας τη γνώση ο αφηγητής στρέφεται σε μεταφυσικές δυνάμεις και κλείνει μαζί τους μια Φαουστική συμφωνία. Έτσι υποτάσσεται και σε δεύτερο ιεραρχικό σύστημα, υπηρετώντας τις μεταφυσικές δυνάμεις που καθοδηγούν το δολοφόνο προς την αυτοκτονία του. Ο αφηγητής μεταφέρεται στον τόπο και το χρόνο της αυτοκτονίας και καθίσταται μάρτυράς της. Έτσι ο αφηγητής εγκαταλείπει την επιστημονική αποστασιοποίηση από το αντικείμενο και ταυτίζεται με τον πρωταγωνιστή της αφήγησής του. Τα γεγονότα εντάσσονται σε ένα μεταφυσικό πλαίσιο και ο αφηγητής εμφανίζεται ως το εκλεκτό όργανο μεταφυσικών Δυνάμεων. Ο αποδέκτης της αφήγησης σταδιακά προσφωνείται απλώς «Κύριε», εντείνοντας το μεταφυσικό πλαίσιο της αφήγησης.

Έτσι το κείμενο χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στους φόνους, με βάση πηγές διαθεσιμες σε όλους. Το δεύτερο μέρος αποτελείται από τη μαρτυρία του αφηγητή για τις τελευταίες ώρες του δολοφόνου, μία εμπειρία που έζησε με μεταφυσικά μέσα. Έτσι υπάρχουν δύο αντικρουόμενες μεθοδολογίες και ιδεολογικά συστήματα στην

αφήγηση που διαμορφώνουν δύο διαφορετικά είδη λόγου: ο επιστημονικός λόγος και η μαρτυρία.

Αυτή η διάκριση σημαίνει ότι το ίδιο γεγονός παρουσιάζεται σε δύο διαφορετικά πλαίσια: την επιστημονική και την προ-αναγεννησιακή σκέψη.⁵ Το επιστημονικό πλαίσιο δημιουργείται με τις συγχές αναφορές στη μεθοδολογία και στην επιστημονική κοινότητα. Η προ-αναγεννησιακή σκέψη εισάγεται στην αφήγηση με τις αναφορές σε θρησκευτικά και λειτούργικά κείμενα, σε πνεύματα που καθοδηγούν την πορεία του δολοφόνου και την έρευνα του αφηγητή και σε κάποιες θεωρίες για το Σύμπαν που η σημερινή επιστήμη έχει απορρίψει: την πτολεμαϊκή θεωρία ότι η γη είναι το κέντρο του σύμπαντος (σ. 98-99), το ζωδιακό κύκλο (σ. 102-105), την πλατωνική θεωρία για τον Έρωτα και τη διαίρεση των ψυχών (σ. 161-164), το σύμπαν του Δάντη (σ. 207-209 και το εξώφυλλο του βιβλίου).

Αυτά τα αντικρουόμενα συστήματα σκέψης διαμορφώνουν το πλαίσιο που καθορίζει την αφήγηση. Τα γεγονότα παρουσιάζονται και αξιολογούνται με βάση και τα δύο συστήματα, ο αφηγητής ανήκει και στις δύο ιεραρχίες. Τα γεγονότα εντάσσονται στα αντικρουόμενα πλαίσια μέσω του λόγου του αφηγητή. Η ένταξή τους αναδεικνύει το γεγονός ότι τα συστήματα σκέψης μας είναι δημιουργήματα ιστορικών συνθηκών. Αυτά τα αντικρουόμενα συστήματα όμως δεν περιορίζονται στα αντίστοιχα μέρη του μυθιστορήματος. Η προ-αναγεννησιακή σκέψη και τα είδη λόγου που είναι φορείς της υπάρχουν από την εισαγωγή της αναφοράς του αφηγητή, υπονόμευοντας την επίκληση της αντικειμενικότητας και της επιστημονικής μεθοδολογίας. Αυτή η αλληλεπίδραση των ειδών λόγου γύρω από το ίδιο γεγονός δείχνει ότι το γεγονός δεν είναι κάτι που βρίσκεται στο παρελθόν και που ο λόγος το αναπαριστά, αλλά ότι ο λόγος του αφηγητή το συνδέει με κάποια ιδεολογικά πλαίσια.

Η έμφαση στο ρόλο της γλώσσας στο μυθιστόρημα υπονόμευει την αναφορικότητά της. Η αναφορά σε πραγματικά γεγονότα, η χρήση του ιστοριογραφικού λόγου και της μαρτυρίας, η περιγραφή φωτογραφιών και αποκομμάτων εφημερίδων, η χρήση χαρτών και άλλων πραγματικών

5 Η προ-αναγεννησιακή σκέψη βασίζεται στην ομοιότητα και όχι την αιτιότητα και κυριαρχούσε μέχρι τον 17ο αιώνα. Για τη χρήση της προ-αναγεννησιακής σκέψης στο Γιατρομανωλάκη βλ. Γιώργος Θαλάσσης, *Η άρνηση του Λόγου στο νεοελληνικό μυθιστόρημα μετά το 1974*, Γνώση, Αθήνα 1992, σ. 71-83.

4 Για τη διάκριση συμβάντος και ιστορικού γεγονότος βλ. Hayden White, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1987, σ. 10.

στοιχείων στην αφήγηση τονίζουν ότι το κείμενο αναπαριστά την πραγματικότητα. Όμως η αναπαράσταση του γεγονότος στο μυθιστόρημα εντάσσεται σε πολλαπλά πλαίσια και οδηγεί σε αντικρουόμενα είδη λόγου που αναφέρονται στο ίδιο γεγονός. Έτσι η αναφορική αξία κάθε κειμένου υπονομεύεται.

Αυτό τονίζεται και από τον τίτλο του μυθιστορήματος, που παραπέμπει σε ένα σχόλιο του αρχαίου ιστορικού Πολύβιου για την ιστοριογραφία, που γίνεται και το μότο του μυθιστορήματος: *εξ ιστορίας αναρρέθεισής της αληθείας το καταλεπόμενον αυτής αναφέρες γίνεταί διήγημα*. Το μότο και ο τίτλος αποτελούν μια ειρωνική προειδοποίηση προς τον αναγνώστη πως η αφήγηση δεν αναφέρεται στην αλήθεια. Έτσι υπονομεύεται η πιο βασική παράμετρος των δύο ειδών λόγου που κυριαρχούν στο μυθιστόρημα, της ιστοριογραφίας και της μαρτυρίας, δηλαδή η αναφορικότητά τους.

Η αναφορικότητα του ιστοριογραφικού λόγου υπονομεύεται στο πρώτο, το «επιστημονικό» μέρος του μυθιστορήματος, που επικεντρώνεται στη μεθοδολογία της ιστοριογραφίας. Η φιλοδοξία του αφηγητή είναι να ξεπεράσει τα πολυάριθμα κείμενα που αναφέρονται στους φόνους και ο λόγος του να αναφέρεται στο γεγονός με πληρότητα και αντικειμενικότητα, ώστε να υποκαταστήσει κάθε άλλη αναφορά σε αυτό («η τελική και ολοκληρωμένη ερμηνεία», σ. 17-18, «η απόλυτη και αδιάφορη σύγγραφή», σ. 30). Η φιλοδοξία του βασίζεται στην πεποίθηση ότι το γεγονός είναι κάτι αντικειμενικό που μπορεί να αναπαρασταθεί με επιστημονικές μεθόδους. Ταυτόχρονα όμως γνωρίζει ότι αυτός διαμορφώνει τον λόγο που αναπαριστά το γεγονός με βάση κάποιο πλαίσιο. Έτσι ο αφηγητής δείχνει στην πράξη τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ιστοριογραφία και τα ερωτήματα που έχουν τεθεί τα τελευταία χρόνια από τους θεωρητικούς της για τη σχέση ιστοριογραφίας και αφήγησης.⁶

Στη διάρκεια της έρευνάς του ο αφηγητής συνειδητοποιεί όμως ότι δεν μπορεί να υποτάξει το πλήθος των αλληλοσυναιρουμένων και αποσπασματικών κειμένων που αναφέρονται στους φόνους στα πλαίσια της σύγγραφής του (σ. 31-33). Οι μαρτυρίες των αυτοπτών μαρτύρων αποδει-

6 Evb. White, *The Content of the Form*, Luis O. Mink, «History and Fiction as Modes of Comprehension», στο *New Directions in Literary History*, (επιμ. Ralph Cohen) Routledge and Kegan Paul, London, 1974, 107-124.

κνούνται ιδιαίτερα προβληματικές λόγω της αποσπασματικότητάς τους, που είναι αποτέλεσμα της αμεσότητας του έντονου βιώματος:

Κι όμως όλες οι μαρτυρίες που έλαβα αρχικά ήσαν αληθινές, με ειλικρινή διατυπωμένες με ζέση και με την αγωνία ακόμη στα πρόσωπα των μαρτύρων. Ωστόσο, αν όχι ψευδείς, τουλάχιστον αλλοιωμένες από το φόβο, την αγωνία και την απελπισία του θανάτου αποδείχθηκαν με το πέρασμα του χρόνου. Τι κι αν οι περισσότεροι αυτόπτες μάρτυρες ήσαν επιστήμονες των λεγόμενων θετικών επιστημών, που διακρίνονται για την ακρίβεια και τη σαφήνεια της σκέψης και των περιγραφών τους; Η τελική τους αποψη για τα διατρέξαντα ευρέθηκε (θα έλεγα) θρυμματισμένο γυαλί ανάμεσα στα ανθρώπινα δόντια τους (σ. 61).

Έτσι στρέφεται σε μη-κειμενικές πηγές, όπως κάποιες φωτογραφίες και χάρτες:

Έτσι ξεκίνησε πιθανώς η επιθυμία μου να περιλάβω στη σύγγραφή μου (ως άλλο τεκμήριο) και να περιγράψω αρχικά αυτές τις άτεχνες και άχρηστες, όπως πίστευα, φωτογραφίες, ελπίζοντας ότι με αυτό τον τρόπο τουλάχιστον τα πράγματα θα φαίνονταν καθαρότερα και η περιγραφή μου θα αποδεικνυόταν αντικειμενικότερη από όσο οι απλές μαρτυρίες των άλλων (42).

Σε ένα ιστοριογραφικό κείμενο τέτοιες πηγές θα ήταν αδιαμφισβήτητοι στοιχεία. Όμως, εδώ αυτές οι πηγές εντάσσονται στο κείμενο μέσω του λόγου του αφηγητή, επιτρέποντάς του να διαμορφώσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργούν και να τις ερμηνεύσει όπως αυτός θέλει.⁷

Ωστε με τον τρόπο αυτόν η επίπεδη φωτογραφία αποκτά σιγά σιγά το δικό της βάθος και σε κάνει να βρίσκεις (θέλοντας και μη) μέσα στον σκοτεινό χώρο του εγκλήματος. Να λοιπόν η τέχνη σου, φωτογραφία σκοτεινή: να δείχνεις λίγα και πολλά να εννοείς. Αν κάποιος οπισθοχωρήσει και βγει έξω από το πλαίσιο της φωτογραφίας, θα βρεθεί μπροστά στην είσοδο του αποτρόπαιου επιπέδου. Κι αν κάνει ένα άλλο βήμα παραπίσω θα δει το θολό (μολονότι φωτισμένο) διάδρομο (σ. 44).

7 Παντελής Κρανιδιώτης, «Αναφέρες διήγημα», *Διαβάτω*, 324 (8/12/1993), σ. 73.

Ο αφηγητής περνάει από την περιγραφή της φωτογραφίας του σημείου όπου διαπράχθηκε ο φόνος στο ίδιο το σημείο. Έτσι περνάει από ένα υψηλότερο αφηγηματικό επίπεδο (την αναφορά) σε ένα χαμηλότερο (το σημείο του φόνου), παραβιάζοντας την οντολογική ιεραρχία των αφηγηματικών πλασιών.⁸ Χρησιμοποιώντας με τέτοιο τρόπο μη-κειμενικές πηγές που σε άλλα είδη λόγου θεωρούνται αδιαμφισβήτητα τεκμήρια, το κείμενο τονίζει τη λειτουργία της γλώσσας και των ιδεολογικών πλασιών στην αφήγηση που αποπειράται να αναπαραστήσει την πραγματικότητα και τονίζει ότι αυτά τα πλαίσια είναι πιο σημαντικά από τα στοιχεία. Αυτό συμφωνεί με τη δήλωση του αφηγητή, που συμπυκνώνει την ποιητική της αφήγησής του:

Όπως εμείς τα ευνοημένα μέλη της πανεπιστημιακής Κοινότητας γνωρίζουμε, δεν είναι (τόσο) τα στοιχεία, αλλά η σύνθεσή τους που μας φέρνει στο ανέστερο φως της αλήθειας (σ. 26).

Αυτή η φράση είναι ωστόσο αντιφατική. Από τη μία τονίζει ότι ο επιστημονικός και ιστοριογραφικός λόγος διαμορφώνει το αντικείμενο του σύμφωνα με κάποια πλαίσια, εφόσον το ποιο συμβάν θα αναδειχθεί σε γεγονός και η ερμηνεία του καθορίζονται από τον ιστορικό. Από την άλλη όμως υποστηρίζει ότι αυτός ο λόγος οδηγεί στην απόλυτη αλήθεια. Αντίθετα με τους θεωρητικούς της ιστοριογραφίας, ο ανώνυμος αφηγητής δεν μπορεί να αποδεχτεί ότι μπορεί να αναφερθεί στο παρελθόν μόνο μέσω του υποκειμενικού και αποσπασματικού λόγου των άλλων. Για να αποκτήσει πρόσβαση σε γνώση που ξεπερνά τους ανθρώπινους περιορισμούς, απευθύνεται σε μεταφυσικές δυνάμεις και «υποκρίπτεται στον πειρασμό της παντογνωσίας»⁹.

Αφού δεν μπορεί να αναπλάσει τα γεγονότα από τους φόνους μέχρι την αυτοκτονία του δράστη με βάση τις πηγές, παραχωρείται στον αφηγητή το δικαίωμα να γίνει μάρτυρας στην πορεία του Γ.Π. προς το θάνατο. Αυτό αποτελεί ακόμη μία παραβίαση της ιεραρχίας των αφηγηματικών επιπέδων, αφού ο αφηγητής συμμετέχει στα γεγονότα που περιγράφει η

⁸ Τέτοιες παραβιάσεις είναι χαρακτηριστικό των μεταμοντέρνων κειμένων. Βλ. Brian McHale, *Postmodernist Fiction*, Routledge, London 1989, σ. 10-11, 26-27.
⁹ Τσακνιάς, «Αναφέλες δόγημα», σ. 508.

αναφορά του. Η μαρτυρία του αφηγητή παρουσιάζεται ως η λύση στο πρόβλημα της αναφορικότητας του ιστορικού λόγου. Το κείμενο φαίνεται να υιοθετεί την πίστη στην αμεσότητα και την αυθεντικότητα της μαρτυρίας, αλλά σταδιακά ανατρέπει την ικανότητά της να αναφέρεται στο παρελθόν, όπως συμβαίνει και με τον ιστορικό λόγο στο πρώτο μέρος.

Ο αφηγητής γρήγορα καταλαβαίνει ότι, όπως οι μαρτυρίες των άλλων που απέρριψε στο πρώτο στάδιο της έρευνάς του (σ. 42, 61), έτσι και η δική του μαρτυρία είναι αποσπασματική. Όταν περιγράφει την ανάβαση του δράστη στη Δίκη κατά την πορεία του προς το θάνατο, συνειδητοποιεί ότι η μαρτυρία του δημιουργεί απλώς ένα κείμενο¹⁰ και δεν αναπλάθει την εμπειρία, παρόλο που την ενισχύει με μη-κειμενικές πηγές (ένα στρατιωτικό χάρτη). Δεν μπορεί να αναπλάσει την εμπειρία του παρά μόνο να δημιουργήσει ένα κείμενο που να μιλάει για αυτήν:

Ότι όποιοι ποτέ του δεν ανέβηκε πραγματικό βουνό [...], αυτός, Κύριε, αδυνατεί παντελώς να εννοήσει τι είναι ο άλλος της κορυφής (σ. 216).
 Δεν έχω καμία δυνατότητα να δείξω ποτέ ώρα παίρνει το αριστερό πόδι να ξεκολλήσει πίσω από το δεξίό και νάρθει μπροστά και πάλι πίσω να μείνει κι έτσι κάθε μέτρο και δρασκελιά να σημειώσω (σ. 219).

Ακόμα, ο ρόλος του ως εκλεκτού οργάνου των μεταφυσικών δυνάμεων του επιβάλλει κάποιους περιορισμούς στις αποκαλύψεις του για τις τελευταίες ώρες του δράστη και το ρόλο των μεταφυσικών δυνάμεων στην πορεία του προς το θάνατο: «Αρνούμαι το προνόμιο να περιγράψω (ως τελευταίος μάρτυρας όχι συνεργός) το θάνατό σου, Γιώργη» (σ. 243). Σε άλλες περιπτώσεις τα πνεύματα που καθοδηγούν το δράστη των φόνων στην πορεία του προς το θάνατο εμποδίζουν τον αφηγητή να παραστεί ως μάρτυρας σε κρίσιμα στάδια της πορείας (σ. 199, 245). Έτσι το κείμενο τονίζει τους ιδεολογικούς περιορισμούς που καθορίζουν το λόγο της μαρτυρίας.

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο που υπνομεύει τη μαρτυρία του αφηγητή είναι η ανατροπή των αφηγηματικών επιπέδων και κατ'έπείκταση της χρονικής ακολουθίας. Η μαρτυρία και ο ιστοριογραφικός λό-

¹⁰ Linda Hutcheon, *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*, Routledge, London 1988, σ. 151-154.

γος γενικότερα βασίζεται στην έννοια της ευθύγραμμης πορείας του χρόνου και στην αντίληψη ότι η χρονική ακολουθία συχνά σημαίνει και αιτιότητα.¹¹ Με την παραβίαση της ιεραρχίας των αφηγηματικών επιπέδων, ο αφηγητής μπαίνει στην πραγματικότητα την οποία περιγράφει και τα χρονικά επίπεδα συγχέονται. Το παρακάτω παράδειγμα είναι ενδεικτικό:

Ποια ώρα ακριβώς [...] δεν είμαι απόλυτα βέβαιος, μολονότι το ρολόι στο χέρι λειτουργεί ακόμη και πώρα και θα συνεχίσει να λειτουργεί, άχρηστο θαύμα τεχνολογίας, ως την ημέρα της εuréσεώς του. Κι ίσως εξακολουθεί να λειτουργεί ακόμη πώρα ετούτο το κοινό ηλεκτρονικό ρολόι σε κάποιο συρτάρι της διοικήσεως (σ. 231, δική μου υπογράμμιση).

Το πρώτο «πώρα» αναφέρεται στο χρόνο της αυτοκτονίας ενώ το δεύτερο στο χρόνο της αφήγησης. Τέτοια σύγχυση των αφηγηματικών επιπέδων ανατρέπει τις ρεαλιστικές προϋποθέσεις της μαρτυρίας του αφηγητή.

Το χρονικό πλαίσιο της μαρτυρίας του ανατρέπεται εντελώς προς το τέλος της αφήγησης, όπου περιγράφεται η αυτοκτονία του δράστη, με την τεχνική του «χρονικού βραχυκυκλώματος».¹² Ο αφηγητής στο δεύτερο, μεταφυσικό μέρος της αφήγησης του σταδιακά ταυτίζεται με το δράστη και μετά την αυτοκτονία του εξηγείται εναντίον της πανεπιστημιακής και της θρησκευτικής ιεραρχίας που οδήγησαν το δράστη στο έγκλημα και την αυτοκτονία. Τιμωρείται από τα πνεύματα με απώλεια της μνήμης του και του επιβάλλεται να παραμείνει στο χρονικό επίπεδο της αυτοκτονίας, χωρίς να μπορεί να επιστρέψει στο χρόνο της αφήγησης μέχρι να βρεθεί το πτώμα του δράστη (σ. 249). Για να επιστρέψει στο σημείο που αρχίζει η έρευνά του –την ανεύρεση του πτώματος– πρέπει να φτάσει την αφήγησή του σε αυτό το σημείο: «Κι αν ζήτεις να βρεις το νήμα και τη μνήμη και παραπέρα να προχωρήσεις, από την αρχή πρέπει να ξεκινήσεις. Εκεί που μελετάς και λαχταράς να φτάσεις, η αρχή βρίσκεται ανόητε, όχι το τέλος!» (σ. 250).

¹¹ Roland Barthes, «An Introduction to the Structural Analysis of Narrative» (μτφρ. Lionel Duisit), *New Literary History*, 6, σ. 248.

¹² Ursula K. Heise, *Chronoschisms: Time, Narrative, and Postmodernism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, σ. 122-123.

Η τεχνική της σύγχυσης των χρονικών επιπέδων και του «χρονικού βραχυκυκλώματος» ανατρέπει τελείως την αναφορικότητα της μαρτυρίας του αφηγητή, που αποδεικνύεται εξίσου περιορισμένη και αποστασιαστική με τον επιστημονικό του λόγο χωρίς να γίνει ποτέ «η απόλυτη και αδιάφορη συγγραφή». Είναι ενδεικτικό ότι η αναφορά του δεν περιλαμβάνει συμπεράσματα, αφού η πίστη του στη δυνατότητα του λόγου να αναπαράστήσει και να ερμηνεύσει την πραγματικότητα έχει υπονομευθεί.

Ο αφηγητής μαθαίνει την αλήθεια για τον Γ. Π. από ένα πνεύμα τη μέρα της κηδείας του Γ. Π.: «ήταν στιγμές που έβλεπα με τα μάτια της μισερής μου ψυχής (τόσο ζωντανή ήταν η συζήτηση, τόσο δίκαιο το φως) όλη την ιστορία του Πυρηνικού όπως ακριβώς έγινε (όχι όπως θα μπορούσε να γίνει)» (σ. 280). Ο αφηγητής αντιστρέφει την αξιολόγηση του Αριστοτέλη και υπονοεί ειρωνικά ότι η ιστορία είναι σημαντικότερη από τη μυθολογία, παρόλο που ο τίτλος του μυθιστορημάτος τονίζει ότι το κείμενο είναι πλασματικό και όχι ιστοριογραφικό.

Η κρίση της αναφορικότητας του λόγου που φιλοδοξεί να αναπαράσσει την πραγματικότητα στο *Αναφελές Διήγημα* επηρεάζει τόσο τον ιστοριογραφικό λόγο όσο και το λόγο της μαρτυρίας. Το κείμενο προσπαθεί να περιγράψει και να ερμηνεύσει πραγματικά γεγονότα, αλλά ο λόγος που χρησιμοποιεί υπονομεύει την αναφορικότητά του. Δεν αρνείται ότι η πραγματικότητα υπάρχει, αλλά την ικανότητα του λόγου να αναφερθεί σε αυτή. Η κρίση της αναπαράστασης επηρεάζει αποφασιστικά το ρόλο του προσώπου που παράγει το λόγο.

Η συνύπαρξη του ιστοριογραφικού λόγου και της μαρτυρίας στο μυθιστόρημα αποδίδει δύο ρόλους στον αφηγητή: είναι ταυτόχρονα αποστασιοποιημένος επιστήμονας και υποκειμενικός μάρτυρας. Η αντίφασή αυτή εντάσσεται ακόμη περισσότερο από τη συνύπαρξη του επιστημονικού και του θρησκευτικού λόγου στο κείμενο. Τα δύο ιδεολογικά συστήματα που υιοθετεί ο αφηγητής και στον οποίον την ιεραρχία εντάσσεται είναι τόσο αντιφατικά που υπονομεύουν την αξιοπιστία του και παραβιάζουν τη σύμβαση του ενιαίου προσώπου.¹³ Η ευκολία με την οποία περνάει από το ρόλο του επιστήμονα στο ρόλο του οργάνου με-

¹³ Aleid Folkema, *Postmodern Characters: A Study of Characterisation in British and American Postmodern Fiction*, Rodopi, Amsterdam 1991, σ. 45.

ταφυσικών δυνάμεων δείχνει ότι δεν είναι ένα ενιαίο πρόσωπο που εκφράζεται μέσω του λόγου αλλά ότι η γλώσσα που χρησιμοποιεί και τα θεσμικά και ιδεολογικά πλαίσια που υπηρετεί τον καθορίζουν. Μια τέτοια αντίληψη για το πρόσωπο, που είναι πολύ διαδεδομένη στα μεταμοντερνιστικά μυθιστορήματα,¹⁴ συμβαδίζει με την άποψη του Φουκώ για τη σχέση γλώσσας και προσώπου. Ο Φουκώ αμφισβήτησε το πρόσωπο ως την πηγή της γνώσης και τόνισε ότι η γλώσσα δεν είναι έκφραση του προσώπου αλλά αυτή καθορίζει την αντίληψή μας για τον κόσμο μέσα στα πλαίσια θεσμών και ιδεολογιών.¹⁵

Κάτι που εντείνει ακόμη περισσότερο τη σύγχυση ανάμεσα στους αντιφατικούς ρόλους του αφηγητή, είναι το γεγονός ότι στην αρχή του μυθιστορημάτος ο αφηγητής μοιάζει να έχει πολλές κοινές ιδιότητες με το συγγραφέα. Είναι πανεπιστημιακός, κατάγεται από τα «νότια και ορεινά» του νομού Ηρακλείου (σ. 166) και αναφέρεται με ιδιαίτερη έμφαση στη «διάσχιση των Φιλοσόφων σχολή, όπου ασκείται η τέχνη του άμμου στοχασμού και σεμνό άντρο των μουσών αποκαλείται» (σ. 118). Η πρωτοπρόσωπη αφήγηση και η ανωνυμία του αφηγητή, που σύμφωνα με τις συμβάσεις της αυτοβιογραφικής πεζογραφίας υπνοεί την ταύτιση αφηγητή και συγγραφέα,¹⁶ εντείνουν την αρχική εντύπωση ότι ο ανώνυμος αφηγητής ταυτίζεται με τον Γιατρομανιάκη. Όταν όμως ο αναγνώστης σταδιακά βρίσκει αντιμέτωπος με τη συνύπαρξη του επισημικού και του μεταφυσικού λόγου στην αναφορά αναγκάζεται να εγκαταλείψει την αυτοβιογραφική ανάγνωση της αφήγησης και την αντίληψη του ενιαίου προσώπου που αυτή προϋποθέτει. Αυτή η παιγνιώδης κατάχρηση της αυτοβιογραφικής ανάγνωσης εντείνει την αντίφαση ανάμεσα στους ρόλους του αφηγητή και είναι μέρος του «βασίλειου της ειρωνικής αυθαιρεσίας» που διαμορφώνει το κείμενο.¹⁷

Αυτή η αστάθεια των ρόλων τονίζεται ακόμη περισσότερο με την ταύτιση του αφηγητή με τον πρωταγωνιστή της αφήγησης του. Αυτή η ταύτιση δεν είναι ένας ψυχολογικός όρος αλλά γίνεται κυριολεκτικά και παραβιάζει τον ψυχολογικό κώδικα που συνήθως καθορίζει τη συ-

¹⁴ Fokkema, *Postmodern Characters*, σ. 74.

¹⁵ Michel Foucault, «What is an author», στο *Modern Criticism and Theory: A Reader*, (επιμ. David Lodge), Longman, London 1988, σ. 210.

¹⁶ Philippe Lejeune, *Le pacte autobiographique*, Seuil, Paris 1975.

¹⁷ Τσακνιάς, «Αναφελές διήγημα», σ. 509.

μπεριφορά των χαρακτηρισίων στη ρεαλιστική και μοντερνιστική πεζογραφία, ο οποίος βασίζεται στην αρχή της αιτιότητας και στην έννοια του ενιαίου προσώπου. Στην αρχή του δεύτερου, του «μεταφυσικού» μέρους της αναφοράς του ο αφηγητής εξηγεί την ταύτιση του με το δολοφόνο με μία θεωρία για τον έρωτα βασισμένη στους πλατωνικούς μύθους του Συμπόσιου για τη διαίρεση των ψυχών και το τρίτο φύλο.¹⁸ Τελειώνοντας απευθύνεται για πρώτη φορά σε δεύτερο πρόσωπο στο δολοφόνο ομολογώντας την ταύτισή του.

Είμαι τώρα δικός σου παντελώς, πλάσμα οικτρότατο. Και τα κουρέλια της μισερής μου ψυχής με βιάζουν προς εσένα να έρθω και με το προνόμιο του παραστρατημένου το τελευταίο σου ταξίδι στη γη της Επαρχίας Πεδιάδος να συνοδέψω (σ. 166).

Έτσι ο αφηγητής, που στις πρωτοπρόσωπες αφηγήσεις είναι αυτός που πρέπει να κερδίσει την εμπιστοσύνη του αναγνώστη για να τον πείσει για την αλήθεια της αφήγησης, υπονόμευται με πολλούς τρόπους στο *Αναφελές διήγημα*. Δεν αμφισβητείται μόνο η αξιοπιστία του, αλλά και η ενότητα και αυτονομία του ως προσώπου. Παρουσιάζοντας τον ίδιο άνθρωπο να έχει ταυτόχρονα αντικρουόμενους και αντιφατικούς ρόλους και να τους υπηρετεί πιστά υποτάσσοντας τον εαυτό του και το λόγο του στις επιταγές τής εκάστοτε εξουσίας, το κείμενο δίνει έμφαση στο ρόλο των πλαισίων όπου λειτουργεί ο αφηγητής.

Το *Αναφελές διήγημα* τονίζει ότι η ικανότητα του προσώπου να γνωρίζει τον κόσμο καθορίζεται από κάποια θεσμικά και ιδεολογικά πλαίσια. Καθώς το μυθιστόρημα αναφέρεται σε αληθινά γεγονότα και περιλαμβάνει πραγματικά στοιχεία και κείμενα που αναφέρονται σε αυτά, η αντιπαράθεση ανάμεσα στο πραγματικό και το κειμενικό τονίζεται. Αυτά τα πραγματικά στοιχεία διαμορφώνονται σε κατ'επίφαση αναφορικό λόγο που όμως αμφισβητεί την αναφορικότητα και την πεποίθηση στον ορθολογισμό και την επιστήμη. Όπως λέει ο Thibet, σε τέτοια κείμενα ανταρπατίζονται «η άρνηση της πραγματικότητας, η έλλειψη πίστης προς την ιστορία και ο πόθος της πραγματικότητας, η ανάγκη για ένα πλαίσιο που θα επιτρέψει στο συγγραφέα να καθορίσει την απο-

¹⁸ Πλάτων, *Συμπόσιον*, 189C-193D και 202D-212A.

κλίνουσα συμπεριφορά και να τονίσει την ανάγκη για πολιτικά ηθικά λόγια».¹⁹

Το ζήτημα της ηθικής είναι καθοριστικό στο μυθιστόρημα. Ο σχετικισμός που προκύπτει από την ένταξη του γεγονότος σε πολλαπλά πλαίσια δεν αμφισβητεί την έννοια της ηθικής αλλά τονίζει ότι η ηθική είναι κάτι σχετικό. Θέμα του μυθιστορήματος είναι ένας φόνος και ο αφηγητής λέει σχετικά:

Αυτό είναι το πιο φοβερό σε ένα έγκλημα, Κύριε: η αδυναμία μας να το ερμηνεύσουμε, να το κατανοήσουμε και να το περιγράψουμε με τρόπο απλό, ακριβή και αντικειμενικό (σ. 17).

Ο φόνος γίνεται το πεδίο όπου αντιπαρατίθενται δύο έννοιες της δικαιοσύνης. Ο δολοφόνος υπόκειται σε μια μορφή εξουσίας που ματαιώνει τις προσπάθειές του να διακριθεί και την οποία αυτός θεωρεί άδικη. Η τρέλα και οι δολοφονικές πράξεις του Γ.Π. τονίζουν τους περιορισμούς που θέτει η εξουσία στο άτομο. Ο παραλληλισμός με τον Αϊντα του Σοφοκλή έχει επιστημανθεί από τους κριτικούς.²⁰

Η διάκριση μεταξύ θείας και ανθρωπίνης δικαιοσύνης είναι ένα από τα βασικά θέματα του κειμένου και έτσι η *Φόνισσα* του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη γίνεται ακόμη ένα κείμενο με το οποίο διαλέγεται το μυθιστόρημα. Ο δολοφόνος αποφεύγει τη (διεφθαρμένη, σύμφωνα με τον αφηγητή) κρατική εξουσία αυτοκτονώντας. Αυτό όμως παρουσιάζεται ως η τιμωρία που του επιβάλλει η θεία δικαιοσύνη. Οι συμπαντικές δυνάμεις ενδιαφέρονται περισσότερο για την αποκατάσταση της τάξης, που είχε διασαλευθεί με την τρέλα και το φόνο, παρά για τη δικαιοσύνη για το άτομο. Ο Γ.Π. προοριζόταν από τις συμπαντικές δυνάμεις να διαπράξει το έγκλημα (υπάρχουν πολλές αναφορές στην «προδιαγεγραμμένη πορεία») αλλά παρ' όλα αυτά τιμωρείται. Όπως τονίζει και ο Τσακνιάς, αυτό τον παραλληλίζει με τον Οιδίποδα.²¹ Όπως και στη *Φόνισσα*, η φύση, το κρητικό τοπίο αναλαμβάνει την τιμωρία του δράστη.

¹⁹ Allen Thiher, «Postmodern Fiction and History», στο *History and Post-war Writing*, (επιμ. Theo D'haen and Hans Bertens), Rodopi, Amsterdam, 1990, σ. 29.

²⁰ Andrew Crumey, Introduction στην αγγλική έκδοση του μυθιστορήματος, Yorgi Yatromanolakis, *A Report of a Murder* (μετρ. Helen Cavanagh), Dedalus, London 1995, σ. 9.

²¹ Τσακνιάς, «Ανοφερές δρόμημα», 510.

Η εξουσία είναι στενά συνδεδεμένη με το θέμα της δικαιοσύνης και της ηθικής. Ανέφερα ήδη πως το κείμενο τονίζει τη λειτουργία της γλώσσας και των ιδεολογικών πλαισίων στη διαμόρφωση της αντίληψης του κόσμου. Παρόλο που τα δύο ιδεολογικά και εξουσιαστικά συστήματα που συνυπάρχουν στο κείμενο είναι φαινομενικά τόσο διαφορετικά, η αλληλεπίδραση του επιστημονικού και του θεολογικού λόγου στο κείμενο σταδιακά αναδεικνύει την ομοιότητά τους. Το παρακάτω απόσπασμα, όπου τα πνεύματα απευθύνονται στο δολοφόνο, είναι ενδεικτικό:

Δοκίμασες πλάσμα εωφορικό, να τελειοποιήσεις τον κόσμο σύμφωνα με δεδομένα λαινά και ασφαμένα. Αυτό το αμάρτημα διέπραξες, που ανώτατο έγκλημα σύμφωνα με την Κοινότητά μας (και σύμφωνα με την Ορθόδοξη Εκκλησία μας επίσης) δεν βρίσκεται, ότι εξήτησες να γίνεις τέλειος όχι διαμέσου των αλληλένδετων βαθμίδων της Ιεραρχίας μας, όχι υποταγμένος στην καθιερωμένη τάξη και σειρά, αλλά αντίθετα, επειδή επιδιώξεις, από άμετρη φιλοδοξία κινημένος και τη φιλαυτία σου ακολουθώντας, ασήμαντε μεταπτυχιακή, να τελειωθείς διά του εαυτού σου και μόνο (σ. 197).

Ο φόνος παρουσιάζεται ως βλάσφημη πράξη που στρέφεται εναντίον και του επιστημονικού και του θρησκευτικού συστήματος, καθώς ο δολοφόνος προσπάθησε να λειτουργήσει πέρα από την ιεραρχία και των δύο. Ο αφηγητής εμφανίζεται ως «ταπεινό μέλος» και των δύο ιεραρχιών και ο λόγος του υπηρετεί τα συμφέροντά τους. Σταδιακά ωστόσο ο αφηγητής, στην προσπάθειά του να μάθει περισσότερα, ταυτίζεται μαζί με το δολοφόνο, αμφισβητεί τα δύο συστήματα εξουσίας (σ. 247) και γι' αυτό τιμωρείται (σ. 248). Τελικά όμως ο λόγος του υπηρετεί κι έτσι η αφήγηση που καθορίζονται από τους θεσμούς που ονομάζεται «Γενική Έξοση» του ολοκληρώνεται με ένα κεφάλαιο που ονομάζεται «Γενική Έξοδος» και Ύμνος παρακλητικός και ευχαριστήριος». Φαινομενικά τα δύο ιδεολογικά και θεσμικά πλαίσια αποκαθίστανται και τα πνεύματα προτρέπουν τον αφηγητή να σταματήσει την έρευνά του:

Με εσταύρωσε άλλο να μην ανοίξω το στόμα μου και από όπου ήρθα εκεί να επιστρέψω, «Εκείνα που έγιναν», είπε, «έγιναν. Κι εκείνα που μέλλουν να γίνουν θα γίνουν. Είτε ομιλείς είτε όχι. Πήγαινε λοιπόν και αναπαύσου» (σ. 281).

Τα δύο αντικρουόμενα ιδεολογικά πλαίσια ταυτίζονται πλήρως στο τέλος της αφήγησης και ο αφηγητής εμφανίζεται ως πιστό όργανο και των δύο. Αυτό αναδεικνύει το επίπλαστο του διαχωρισμού ανάμεσα στη θρησκευτική και την επιστημονική σκέψη. Με την αλληλεπίδραση του θρησκευτικού και του επιστημονικού λόγου, ο επιστημονικός λόγος παρουσάζεται ως μια «μεγάλη αφήγηση» εξίσου ολοκληρωτική με τη θρησκεία. Ο παραλληλισμός της πανεπιστημιακής και της θρησκευτικής ιεραρχίας τονίζει ότι και οι δύο είναι εξουσιαστικά συστήματα που κυριαρχούν στο άτομο και το λόγο του.

Ο δολοφόνος παρουσιάζεται ως κάποιος που εξεγέρθηκε εναντίον αυτών των συστημάτων εξουσίας και τιμωρήθηκε και στο πανεπιστημιακό και στο θρησκευτικό επίπεδο. Ο αφηγητής ακολουθεί την πορεία του Γ.Π. σε κάποιο βαθμό αλλά τελικά υποτάσσει το λόγο του στους κανόνες των θεσμικών και ιδεολογικών πλασίων. Ο λόγος του καθορίζεται από αυτά και εξυπηρετεί τα συμφέροντά του στα πλαίσια αυτά. Έτσι καθίσταται αναξιώσιτος. Παρόλο που η συμπαντική τάξη αποκλιθεύεται στο τέλος του μυθιστορήματος και ο αφηγητής επανέρχεται στις διπλές ιεραρχίες, για τον αναγνώστη αυτή η τάξη παραμένει μετέωρη, αφού ξέρεται ότι είναι ένα μέσο για να γνωρίσουμε τον κόσμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barthes, Roland, An Introduction to the Structural Analysis of Narrative (μτφρ. Lionel Duisit), *New Literary History*, 6. Γατρομανωλάκης, Γιώργης, *Ανωφελές διήγημα: Μυθιστόρημα*, Κέδρος, Αθήνα 1993.
- White, Hayden, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1987.
- Δάλλας, Γιάννης, «Η μεταπολεμική πεζογραφία και η μικροϊστορία», στο *Επιστημονικό συμπόσιο: Ιστορική πραγματικότητα και Νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)*: 7 και 8 Απριλίου 1995, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1997.
- Θαλάσσης, Γιώργης, *Η άρνηση του Λόγου στο νεοελληνικό μυθιστόρημα μετά το 1974*, Γνώση, Αθήνα 1992.
- Κρανιδιώτης, Παντελής, «Ανωφελές διήγημα», *Διαβάζω*, 324 (8/12/1993).

- Crumey, Andrew, Introduction to Yorgi Yatromanolakis, *A Report of a Murder* (μτφρ. Helen Cavanagh), Dedalus, London 1995.
- McHale, Brian, *Postmodernist Fiction*, Routledge, London 1989.
- Mink, Luis O., «History and Fiction as Modes of Comprehension», στο *New Directions in Literary History*, (επιμ. Ralph Cohen) Routledge and Kegan Paul, London, 1974.
- Lejeune, Philippe, *Le pacte autobiographique*, Seuil, Paris 1975.
- Τσακνιάς, Σπύρος, «Γιώργης Γατρομανωλάκης: Ανωφελές διήγημα», *Η Δέξη*, 116 (Ιούλ. - Αυγ. 1993).
- Thiher, Allen, «Postmodern Fiction and History», στο *History and Post-war Writing*, (επιμ. Theo D'haen and Hans Bertens), Rodopi, Amsterdam, 1990.
- Fokkema, Aleid, *Postmodern Characters: A Study of Characterisation in British and American Postmodern Fiction*, Rodopi, Amsterdam 1991.
- Foucault, Michel, «What is an author», στο *Modern Criticism and Theory: A Reader*, (επιμ. David Lodge), Longman, London 1988.
- Hutcheon, Linda, *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*, Routledge, London 1988.
- Heise, Ursula K., *Chronoschisms: Time, Narrative, and Postmodernism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

